

کارت اعتباری بر اساس قرض الحسنه ابزاری در جهت توسعه

بانکداری قرض الحسنه

محمد نقی نظرپور^۱

غلامرضا مصطفی پور^۲

مریم حاجی منجزی^۳

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۰/۲۳

چکیده

امروزه نقش بانک‌ها و موسسات پولی و مالی در رشد و توسعه اقتصادی جوامع انکارناپذیر است. از طرفی بانک‌ها به دلیل تعاملات نزدیک و تنگاتنگ با سایر بخش‌های موجود در بازار، باید متناسب با تغییرات بوجود آمده، به روز رسانی شوند. یکی از ابزارهایی که در این راستا ابداع شده، کارت‌های اعتباری می‌باشند، که به دلیل مبتنی بودن بر نرخ بهره از قابلیت کاربرد در بانکداری اسلامی برخوردار نمی‌باشند. با توجه به اهمیت فراوان کارت اعتباری و نقش مهمی که در زمینه‌های مختلف اقتصادی ایفا می‌نماید، همچنین ضرورت کسب سود برای بانک‌ها به جهت تخصیص منابعی که در بکارگیری آنها از طرف سپرده‌گذاران در عقود سودآور و کیل هستند، کارشناسان با استفاده از سایر عقود شرعی نظیر مرابحه، درصدا ارائه راه کارهایی در جهت کاربردی نمودن کارت اعتباری در بانکداری اسلامی برآمدند. بانک قرض الحسنه به عنوان زیر مجموعه‌ای از نظام بانک داری بدون ربا، با توجه به ساختار خاص خود در تجهیز و تخصیص منابع، نیازمند طراحی مدل‌هایی در جهت سودآوری و متناسب با قوانین و مقررات این نوع بانکداری می‌باشد. این در حالی است که وضع قوانین در این نوع بانکداری به گونه‌ای است که با ایجاد محدودیت در تجهیز و تخصیص منابع قرض الحسنه، موجب گرایش بانک صرفاً به سمت ایجاد سودآوری از محل ارائه خدمات بانکی شده است. یکی از خدمات تعریف شده که در دستورالعمل تأسیس بانکداری قرض الحسنه به آن اشاره شده، صدور انواع کارت‌های بانکی قرض الحسنه است که می‌تواند منبع درآمد مناسبی برای بانک محسوب شود. مقاله حاضر با روش توصیفی و تحلیلی محتوا با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با توجه به اهمیت سودآوری بانکداری قرض الحسنه برای ادامه فعالیت این نهاد، به بررسی این فرضیه می‌پردازد که صدور کارت‌های اعتباری مبتنی بر تسهیلات قرض الحسنه‌ای، با ایجاد زمینه درآمدزایی مناسب برای بانک باعث توسعه و گسترش این نوع بانکداری تخصصی می‌شود. نتایج حاصل نشان می‌دهد، صدور کارت‌های اعتباری قرض الحسنه علاوه بر سودآوری برای بانک، مزایایی همچون توسعه فرهنگ قرض الحسنه، حذف مخاطرات اخلاقی ناشی از تخصیص منابع قرض الحسنه و ارائه خدمات بهتر به متقاضیان در جهت تسهیل روند دریافت تسهیلات قرض الحسنه را به دنبال دارد.

واژگان کلیدی: بانکداری قرض الحسنه، تسهیلات قرض الحسنه، خدمات بانکی، کارت اعتباری تسهیلات قرض الحسنه‌ای، نظام بانکی.

طبقه‌بندی JEL: I11, G21, Z12

۱. دانشیار گروه اقتصاد دانشگاه مفید

۲. مدرس موسسه آموزش عالی بانک مرکزی

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد اسلامی دانشگاه مفید

nazarpur@mofidu.ac.ir

gmostfapour@gmail.com

monjezimaryam@yahoo.com

مقدمه

با حذف ربا از نظام بانکی کشور، نظام سوددهی بانکی دچار تحول عظیمی شد. متخصصین در این رشته تلاش نمودند تا با ابداع روش‌هایی جدید در زمینه جایگزینی ربا ضمن تحقق سود برای بانک و سپرده‌گذاران، زمینه گسترش و توسعه این نهادهای مالی و پولی در کشور را فراهم کنند. روش‌های جدید سوددهی در نظام بانکی اسلامی در چارچوب عقود شرعی همچون مشارکت، مضاربه و... به صورت دریافت حق‌العمل تجاری، حق‌الوکاله و... تحقق پیدا کرد. تنها عقد شرعی که به دلیل قواعد خاص مربوط به آن همچنان از ناحیه شرع و قانون امکان سودآوری از آن امکان‌پذیر نبود، عقد قرض‌الحسنه است که در نظام بانکداری اسلامی، امکان هر گونه فعالیت سودآور از محل این منابع، ممنوع اعلام شد. با گذشت سال‌ها از فعالیت نظام بانکداری اسلامی در خصوص قرض‌الحسنه و ارزیابی‌های صورت گرفته که حاکی از عملکرد نامناسب این نظام در بخش منابع قرض‌الحسنه بوده و با توجه به اهمیت روزافزون قرض‌الحسنه، اندیشه تاسیس بانکداری تخصصی قرض‌الحسنه شکل گرفت.

با تاسیس نظام بانکداری تخصصی قرض‌الحسنه و با توجه به محدودیت‌های تعیین شده از سوی نظام بانکداری اسلامی، لزوم ارائه روش‌هایی برای تحصیل سود در این نوع بانکداری ضرورت پیدا کرد. یکی از روش‌هایی که می‌تواند منبع درآمدی مطمئنی برای بانک محسوب شود، صدور کارت اعتباری تسهیلات قرض‌الحسنه است که در عناوین مختلفی همچون حق عضویت و حق‌العمل تجاری می‌تواند، کسب درآمد کند. مقاله حاضر با روش توصیفی و تحلیل محتوا با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با توجه به اهمیت سودآوری بانکداری قرض‌الحسنه برای ادامه فعالیت این نهاد، به بررسی این فرایند می‌پردازد که صدور کارت‌های اعتباری مبتنی بر تسهیلات قرض‌الحسنه‌ای، با ایجاد زمینه درآمدزایی مناسب برای بانک باعث توسعه و گسترش این نوع بانکداری تخصصی می‌شود. نتایج حاصل نشان می‌دهد، صدور کارت‌های اعتباری قرض‌الحسنه علاوه بر سودآوری برای بانک، مزایایی همچون توسعه فرهنگ قرض‌الحسنه، حذف مخاطرات اخلاقی ناشی از تخصیص منابع قرض‌الحسنه و ارائه خدمات بهتر به متقاضیان در جهت تسهیل روند دریافت تسهیلات قرض‌الحسنه را به دنبال دارد.

در مقاله حاضر بعد از بیان پیشینه و ادبیات موضوع به تبیین اهمیت استفاده از کارت اعتباری در بانکداری، علی‌الخصوص بانکداری قرض‌الحسنه پرداخته می‌شود، سپس با توجه به تسهیلات قرض‌الحسنه مورد نیاز جامعه در زمینه‌های مختلف، انواع کارت‌های اعتباری در ۳ مدل، کارت اعتباری تسهیلات تامین جهیزیه، کارت اعتباری تسهیلات درمان و دارو و کارت اعتباری تسهیلات در اعتبار جاری، معرفی خواهد شد و در نهایت مقاله با جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالب ارائه شده خاتمه می‌یابد.

۱. پیشینه تحقیق

ضرورت و اهمیت بحث کارت اعتباری و لزوم استفاده از آن در دنیای امروز بسیاری از محققین را بر این داشته که در زمینه طراحی کارت‌هایی متناسب با نیازهای روز جامعه تلاش‌های گسترده‌ای انجام دهند. در این خصوص مطالعات متعددی انجام گرفته که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد.

تسخیری (۱۳۷۹) در مقاله‌ای تحت عنوان «کارت‌های اعتباری»، با استفاده از روش تحلیلی توصیفی، پس از برشمردن انواع کارت‌های اعتباری و تشریح روابط بین عناصر دخیل در کارت اعتباری و نحوه عمل این ابزار، به بررسی روابط از لحاظ شرعی و فقهی پرداخته و سعی بر انطباق با قواعد و مبانی شرعی داشته‌اند.

موسویان (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا»، با روش تحلیلی - توصیفی، به بررسی فقهی انواع گوناگون کارت‌های اعتباری می‌پردازد. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که کارت‌های اعتباری برداشت از موجودی و کارت‌های اعتباری وام بدون بهره، با تغییرات مختصری قابل استفاده در بانکداری و موسسات مالی بدون ربا هستند؛ اما کارت‌های اعتباری وام با بهره، اشکال اساسی دارند و نیازمند تحول اساسی هستند و باید رابطه حقوقی جدیدی بر اساس عقود اسلامی، جایگزین رابطه حقوقی وام با بهره شود که در این مقاله نشان داده می‌شود که با سهولت می‌توان با تغییر رابطه حقوقی از این کارت‌های اعتباری نیز استفاده کرد.

موسویان (۱۳۸۴) در مقاله‌ی «بررسی فقهی کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا»، با استفاده از روش تحلیلی توصیفی، پس از تبیین نحوه استفاده از کارت‌های اعتباری در بانکداری متعارف، ۷ راه حل فقهی که محققان بانکداری اسلامی با استفاده از قراردادهای مجاز فقهی در جهت استفاده از کارت اعتباری، پیشنهاد داده‌اند، را مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج حاصل از این بررسی و مقایسه راه‌حل‌های مطرح شده نشان می‌دهد که در مجموع راه حل هفتم یعنی طراحی کارت اعتباری بر اساس بیع نسبه و خرید دین (تنزیل) اطمینان فقهی و اجرایی بالاتری دارد.

موسویان (۱۳۸۶) در مقاله‌ی «طراحی کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا بر اساس بیع مرابحه»، با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی، راه کار پیش‌نهادی بانک مرکزی، مبنی بر صدور کارت اعتباری بر اساس قرارداد قرض الحسنه، را مورد نقد و بررسی قرار داده و سپس راه کار دیگری جهت سامان دادن معامله‌های کارت‌های اعتباری بر اساس ایده فروشگاه الکترونیکی اعتباری و قرارداد فروش نسبه مرابحه‌ای پیشنهاد می‌دهند.

وصالی (۱۳۸۸)، در مقاله خود با عنوان «کارت‌های اعتباری و خرید اعتباری گامی به سوی

مدیریت چالش خدمات نوین الکترونیکی»، با استفاده از داده‌های آماری بانک‌ها، پس از معرفی انواع کارت‌های اعتباری در دنیا، به بررسی وضعیت کارت‌های اعتباری در ایران می‌پردازد. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که سرانه کارت‌های بانکی در ایران در حال حاضر فاصله زیادی با متوسط جهانی دارد. با توجه به اهمیت چشمگیر کارت‌های اعتباری و خرید اعتباری در توسعه خدمات مربوط به تسهیلات خرد برای عموم مردم پیشنهادهایی مبنی بر تلاش بیشتر در جهت فراگیر شدن این کارت‌ها ارائه داده‌اند.

مهنایی (۱۳۹۱)، در مقاله خود تحت عنوان «کارت‌های اعتباری» با روش توصیفی-تحلیلی، پس از تبیین اجزای تشکیل‌دهنده سامانه کارت اعتباری به بررسی فرآیند و گردش عملیات و گردش مالی در شبکه‌های اعتباری می‌پردازد. در پایان پس از اشاره به تاثیر کارت اعتباری بر شاخص‌های اقتصادی و مقایسه ویژگی‌های کارت اعتباری و کارت نقدی، به تبیین مزایای کارت‌های الکترونیکی و مزایای خاص کارت اعتباری می‌پردازد و مواردی از جمله افزایش رفاه عمومی و کاهش دغدغه‌های مالی، کاهش هزینه‌ها در بخش تسهیلات خرد بانک‌ها، تامین سرمایه لازم برای راه‌اندازی بنگاه‌های کوچک و... را به عنوان مزایای استفاده از کارت اعتباری برمی‌شمرد. همانطور که ملاحظه می‌شود، بیشتر مطالعات انجام گرفته در خصوص ارائه کارت اعتباری مربوط به عقود اسلامی غیر از قرض‌الحسنه بوده، که در این اثر تلاش می‌شود تا کارت اعتباری متناسب با شرایط خاص قرض‌الحسنه که ابزاری در جهت توسعه بانکداری قرض‌الحسنه شمرده می‌شود، ارائه گردد.

۲. اهمیت استفاده از کارت اعتباری، با روش تحلیلی در بانکداری

امروزه نقش بانک‌ها و موسسات پولی و مالی در رشد و توسعه اقتصادی جوامع انکارناپذیر است. از طرفی بانک‌ها به دلیل تعاملات نزدیک و تنگاتنگ با سایر بخش‌های موجود در بازار، باید متناسب با تغییرات بوجود آمده، به روز رسانی شوند.

توسعه بازارها، گسترش معاملات و پیشرفت روز افزون فناوری در زمینه‌های مختلفی همچون، مخابرات و الکترونیک، همه از عوامل مهم در ایجاد نیازهای جدید در بین متقاضیان بخش مالی است که بانک‌ها به عنوان ارکان اصلی بازار مالی نباید از این چرخه توسعه و پیشرفت غافل باشند. به عبارت دیگر، بانک‌ها باید بتوانند متناسب با نیازهای نو، ابزارهای جدید طراحی کنند. نمونه موفق از این ابزارها، کارت‌های بانکی است که با عناوین مختلفی همچون کارت اعتباری، کارت الکترونیکی و... در بازار شناخته شده و به دلیل مزایای متعددی که به همراه دارد، به سرعت در بین افراد، رواج پیدا کرده است.

استفاده از کارت اعتباری، افزون بر مزایای فراوان اقتصادی که برای دارنده کارت دارد، مانند

صرفه‌جویی در وقت، دقت در محاسبه، عدم نیاز به حمل پول نقد، امنیت و آسایش روحی، به نفع اقتصاد ملی نیز هست. همه ساله حجم فراوانی از اسکناس‌ها دست به دست مردم می‌چرخند و به تدریج کهنه می‌شوند. اسکناس‌های کهنه افزون بر مشکلات بهداشتی هر ساله هزینه سنگینی را برای جمع‌آوری، از بین بردن و تجدید چاپ بر دولت تحمیل می‌کنند که استفاده از کارت‌های پیشرفته، استقبال خیلی خوبی از این کارت‌ها شود؛ به طوری که چند دهه گذشته به کارگیری این کارت‌ها در معامله‌ها گسترش یافته و حجم بزرگی از مبادله‌ها را به خود اختصاص داده است و پیش‌بینی می‌شود در آینده‌ای نزدیک، جایگزین کامل اسکناس شود (اسماعیلی، ۱۳۸۱: ۲۰).

با توجه به اینکه کارت‌های بانکی بر مبنای نرخ بهره شکل گرفته و ماهیت ربوی دارند، در کشورهای اسلامی به صورت ابزاری غیرشرعی معرفی شده که استفاده از آن حرام و ممنوع می‌باشد. اما با تلاش متفکران و محققان اسلامی، تاکنون انواع مختلفی از کارت‌های اعتباری مطابق با قواعد و اصول بانکداری اسلامی طراحی شده است. از جمله این کارت‌ها، می‌توان به کارت اعتباری خرید بر مبنای عقد قرض الحسنه اشاره کرد. این کارت بر مبنای عقد قرض الحسنه طراحی شده بود که در مجموع نتایج مطلوب حاصل نشد و کارشناسان در این بخش، با اعلام نامناسب بودن قرض الحسنه برای صدور کارت اعتباری، در طراحی کارت‌های اعتباری، سایر عقود اسلامی را جایگزین قرض الحسنه نمودند. در زیر بطور خلاصه به بیان اجمالی آن پرداخته می‌شود. به دنبال اسلامی سازی کارت‌های اعتباری که در غرب بر نرخ بهره مبتنی بود، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، دستورالعمل صدور و راهبری کارت‌هایی بانام کارت اعتباری خرید، را در تاریخ ۱۳۸۶/۸/۲۲، به نظام بانکی، به شرح زیر ابلاغ نمود.

در راهکار پیشنهادی بانک مرکزی، مطابق با ماده‌های دو تا پنج دستورالعمل مذکور، قرارداد محوری در صدور کارت‌های اعتباری، عقد قرض الحسنه است. به این بیان که بانک صادرکننده کارت، تسهیلاتی تحت عنوان قرض الحسنه جهت خرید کالا و خدمت می‌پردازد، دارنده کارت متعهد است در مهلت مقرر مبلغ قرض گرفته شده را به بانک ناشر کارت بازپرداخت کند و در غیر این صورت مشمول پرداخت وجه التزام به نسبت مدت و مبلغ به صورتی که در قرارداد پیش‌بینی خواهد شد (موسویان، ۱۳۸۶: ۱۲۱-۱۲۰). نتایج حاصل از این تجربه نشان می‌دهد که طراحی کارت اعتباری بر اساس قرارداد قرض الحسنه گرچه به جهت سادگی قرارداد و سادگی مدل عملیاتی قابل فهم برای همه بوده و می‌تواند برای شروع مناسب باشد اما اشکالات اساسی از جمله: محدودیت در منابع قرض الحسنه، عدم قابلیت تقسیط، گسترش باب جریمه تاخیر، عدم قابلیت برای گسترش کمی و کیفی داشته که این مشکلات در بلند مدت مانع جدی برای گسترش این کارت‌ها خواهد

بود (موسویان، ۱۳۸۶: ۱۲۴-۱۲۳) برای حل مشکلات فوق، کارشناسان پیشنهاد استفاده از سایر عقود اسلامی مانند مرابحه و جایگزینی آن در استفاده از کارت اعتباری، را دادند.

۳. کارت اعتباری در بانک‌داری قرض‌الحسنه

بانک‌داری قرض‌الحسنه، به لحاظ دارا بودن شرایط خاص بانکی از جمله محدودیت در تجهیز منابع بانک به عقد قرض‌الحسنه، مجاز به استفاده از کارت‌های اعتباری بر مبنای سایر عقود اسلامی نمی‌باشد، بنابراین باید به دنبال راهی برای حل مسائل پیش‌روی کارت بانکی قرض‌الحسنه باشد. به نظر می‌رسد، می‌توان با تغییراتی در کارت اعتباری بر مبنای قرض‌الحسنه، علاوه بر حل برخی از مشکلات مطرح شده در کارت اعتباری بر مبنای قرض‌الحسنه سابق و با بهره‌گیری از مزایای ناشی از صدور کارت اعتباری هم به ترویج کارت اعتباری در جامعه کمک کرد و هم بانک‌داری قرض‌الحسنه را در جهت توسعه هر چه بیشتر هدایت کرد. یکی از خدماتی که توسط بانک قرض‌الحسنه ارائه شده، صدور کارت اعتباری می‌باشد؛ به عبارت دیگر برای اولین بار کارت اعتباری را در ایران اجرایی نمود. نحوه عمل این کارت‌ها بدین صورت بود که در مرحله اول بانک با تخصیص ۳ میلیون تومان اعتبار در این کارت که ابتدائاً برای شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی که دارای کارمند و یا کارگر هستند، اختصاص داده شد. بدین صورت که مبلغ مذکور به حساب صاحبان کارت واریز شده و این افراد، به مدت ۳ ماه فرصت داشتند که از این اعتبار استفاده کنند و بعد از آن ۱۸ ماه فرصت داشتند که آن را بازپرداخت نمایند. هر زمان که این بدهی را تسویه می‌کردند، مجدداً این کارت تا سقف ۳ میلیون تومان دارای اعتبار می‌شد. کارت اعتباری دیگری که در این بانک‌داری طراحی شده، کارت اعتباری با هدف اعطای تسهیلات به طلاب حوزه‌های علمیه می‌باشد که در سال ۱۳۹۲ در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران با عنوان «کارت Smart چند منظوره» را طراحی و به طلاب حوزه علمیه مشهد، تخصیص داده شده که این کارت‌های Smart چند منظوره علاوه بر این که یک کارت بدهی است، کارت ATM، کارت شناسایی، کارت ورود و خروج، بن‌کارت، و کارت اعتباری نیز بودند. در اوایل سال ۱۳۹۴ بانک ملی نیز از این کارت اقتباس نموده و در شبکه بانکی خود استفاده می‌کند. کارت اعتباری سفیر سلامت هم در چند سال اخیر به منظور اعطای تسهیلات درمان برای افراد واجد شرایط در نظر گرفته شده است. در این مقاله به تفصیل در خصوص کارت‌های اعتباری با اهداف قرض‌الحسنه‌ای پرداخته خواهد شد.

۱. عناصر موثر در کارت اعتباری بر مبنای قرض الحسنه

الف) واحد نظارت و ارزیاب بانک قرض الحسنه

برای اجرای صحیح این مدل عملیاتی، بانک قرض الحسنه باید با استفاده از کارشناسان مجرب بتواند یک بخش به نام واحد ارزیاب و نظارت را در خود شکل دهد. افراد در این واحد وظایف زیر را بر عهده دارند. از جمله:

- ۱) بررسی افراد و نوع نیازشان و تطبیق آن با تسهیلات مورد تقاضای آنان
- ۲) بررسی میزان نیازمندی افراد متقاضی تسهیلات و اطمینان از صحت گفته‌های ایشان
- ۳) تعیین میزان ریسک بازپرداخت اقساط و جلوگیری از افزایش معوقات بانکی
- ۴) همکاری با نهادهای حمایتی موجود در جامعه برای تسهیل در روند شناسایی افراد
- ۵) دریافت وثیقه و تضمین مناسب از افراد
- ۶) جمع‌آوری اطلاعات در مورد مراکز مختلف تجاری و بازرگانی و خدماتی که حاضر به همکاری با بانک هستند و اطمینان از صحت و سلامت شغلی ایشان
- ۷) انعقاد توافق‌نامه‌های همکاری بین بانک و مراکز مذکور

واحد ارزیاب و نظارت، از بخش‌های مهم در بانک شمرده می‌شود که با انجام درست وظایف خود می‌تواند با ارائه خدمات ویژه، علاوه بر اینکه منبع درآمدی مناسب برای بانک باشد، با جلوگیری از بروز مشکلاتی هم‌چون معوقات بانکی، مخاطرات اخلاقی، هدایت‌گر بانک در مسیر توسعه باشد.

ب) صادرکننده کارت

بانک قرض الحسنه باید تمام تجهیزات لازم برای صدور کارت را در داشته باشد تا بتواند از محل صدور کارت‌ها برای خود درآمد کسب کند.

پ) دارنده کارت

متقاضیان تسهیلات قرض الحسنه که شرایط لازم برای دریافت تسهیلات را دارند، با مراجعه به بانک قرض الحسنه و اعلام درخواست تسهیلات مورد نظر، پس از احراز صلاحیت ایشان توسط واحد ارزیاب بانک، موفق به دریافت کارت اعتباری خواهند شد تا با وسیله آن پرداخت‌های آتی خود را به میزان سقف اعتبار تسهیلات، انجام دهند.

ت) پذیرنده کارت

کلیه مراکز تجاری، بازرگانی و خدماتی که قبلاً با واحد ارزیاب و نظارت بانک قرض الحسنه با انعقاد تفاهم‌نامه‌هایی وارد همکاری شده‌اند. این مراکز در بعضی موارد درقبال خدماتی از جمله پرداخت نقدی و جذب و جلب مشتری که از سوی بانک قرض الحسنه دریافت می‌کنند، تعهداتی همچون ارائه کالا یا خدمات به موقع و مناسب، ارائه تخفیفات ویژه به مشتری (در صورت امکان)، پرداخت

کارمزد به بانک قرض‌الحسنه و. را خواهد داشت.

۲. تبیین کارکرد کارت

طبق قرارداد بین بانک و مشتری، بانک متعهد می‌شود تا سقف اعتبار، منابع لازم برای خرید کالا و خدمات ایشان را به صورت قرض‌الحسنه در اختیار وی بگذارد، زمانی که دارنده کارت به خرید یا خدمات اقدام کرد، کارت را در دستگاه پایانه فروش قرار می‌دهد، بانک قرض‌الحسنه طبق توافق‌نامه قبلی که با مرکز مورد نظر داشته، اعتبار درخواستی دارنده کارت را به صورت قرض‌الحسنه در اختیار وی می‌گذارد. دارنده کارت با استفاده از آن اعتبار بدهی خود را می‌پردازد و کالا یا خدمت خریداری شده را تحویل می‌گیرد، بعد از آن دارنده کارت بدهکار بانک قرض‌الحسنه خواهد بود که باید در اقساط معین پرداخت کند. نظر به این‌که تسهیلات قرض‌الحسنه در قالب شرایط و قوانین خاصی هم‌چون دریافت تضمین و وثیقه از متقاضی تسهیلات و بازپرداخت مبلغ قرض گرفته شده در اقساط معین بدون دریافت مازاد اعطا می‌شود، لازم است کارتی که از طرف بانک قرض‌الحسنه صادر می‌شود، تمام شرایط و قوانین حاکم بر اعطای تسهیلات بر مبنای عقد قرض‌الحسنه را در خود داشته باشد؛ به عبارتی تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه در قالب کارت اعتباری به مشتری داده خواهد شد. در این صورت مشکلاتی مانند تقسیط مبلغ قرض گرفته شده و جریمه تاخیر رفع شده و در قالب قرارداد تسهیلات قرض‌الحسنه خواهد بود. در واقع هدف از صدور این کارت‌ها، جلوگیری از بروز مخاطرات اخلاقی، تسهیل روند اعطای تسهیلات، رفاه حال متقاضیان، کسب درآمد برای بانک از راه ارائه خدمات ناشی از صدور کارت است.

۳. انواع کارت اعتباری بدون بهره بر مبنای تسهیلات قرض‌الحسنه‌ای

تعدادی از کارت‌های اعتباری بدون بهره در کشورهای غربی به منظور رفاه حال مشتریان و برای دستیابی سریع به قرض‌های کوتاه‌مدت و خریدهای نسیه کوتاه‌مدت طراحی شده‌اند که به دلیل بدون بهره بودن با تغییرات مختصری قابل استفاده در بانک‌داری قرض‌الحسنه هستند. این کارت‌ها که با نام کارت‌های وام بدون بهره خوانده می‌شوند، به سه گروه تقسیم می‌شوند. کارت استقراض بدون بهره، کارت‌های خرید نسیه بدون بهره کارت‌های دو منظوره بدون بهره هر کدام از این کارت‌ها در نوع خاصی از تسهیلات قرض‌الحسنه بانک قابل کاربرد است که پس از تبیین مدل عملیاتی به موارد آن پرداخته می‌شود. این بخش از مطالعه حاضر، در صدد معرفی کارت‌های اعتباری برای اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه‌ای به نیازمندان و هم‌چنین توسعه فعالیت‌های بانک‌داری قرض‌الحسنه است. به این صورت که در ابتدا بانک قرض‌الحسنه، باید نهادی را در خود به

منظور بازاریابی و یافتن مراکزی که در شرایط مطلوب ارائه خدمات هستند، ایجاد و قراردادهای لازم مبنی بر این همکاری را به امضا برسانند. در مرحله بعد، با مراجعه متقاضی تسهیلات و احراز صلاحیت شخص برای دریافت تسهیلات قرض الحسنه، بانک، اقدام به صدور کارت اعتباری که حامل تسهیلات مورد نیاز متقاضی است، خواهد نمود. سپس دارنده کارت با مراجعه به مراکز مربوطه، با استفاده از کارت اعتباری، کالا یا خدمات مورد نیاز خود را دریافت می‌کند. در واقع نقش بانک قرض الحسنه در این روش، علاوه بر تأمین مالی افراد نیازمند، ارائه خدماتی است که علاوه بر توسعه فعالیت‌های خود، در نهایت به نفع همه عناصر دخیل در این امر (بانک قرض الحسنه، مراکز تجاری و خدماتی و فرد متقاضی) منجر می‌شود. بنابراین در ادامه بر اساس ظرفیت‌های موجود در بازار کشور به معرفی کارت‌های اعتباری به منظور تأمین مالی نیازمندان به منابع مالی جهت توسعه بانکداری قرض الحسنه پرداخته می‌شود.

۴-۱. کارت اعتباری تسهیلات تأمین جهیزیه

اولین نوع کارت اعتباری تسهیلات تأمین جهیزیه بر مبنای کارت خرید نسبه بدون بهره می‌باشد. در تشریح این کارت‌ها آمده است که: گاهی بانک‌ها و موسسات مالی با مراکز تجاری و خدماتی توافق می‌کنند که دارندگان کارت‌های مخصوص بدون پرداخت پول و بدون داشتن سپرده بتوانند با استفاده از کارت اعتباری تا سقف معینی کالا و خدمات بخرند. این کارت‌ها به دارندگان کارت، امکان می‌دهد که بدون پرداخت پول نقد، کالاها و خدمات مورد نیاز خود را به دست آورند و در مدت مقرر که حداکثر سی روز است، بهای آن‌ها را به صادرکننده کارت بپردازند (موسویان، ۱۳۸۳: ۵۷-۵۸).

بانک قرض الحسنه در این روش، نقش خود را به دو صورت ایفا می‌کند. رابطه اول بانک در ارتباط مشتری تعریف می‌شود که در آن بانک به عنوان نهاد تأمین کننده مالی به اعطای تسهیلات در قالب عقد قرض الحسنه به مشتریان واجد شرایط^۱، عمل خواهد کرد. دومین نقش را در شناسایی و یافتن مراکز خرید^۲ مناسب امر تسهیلات‌دهی و ایجاد ارتباط و همکاری با آنها در قالب وکیل

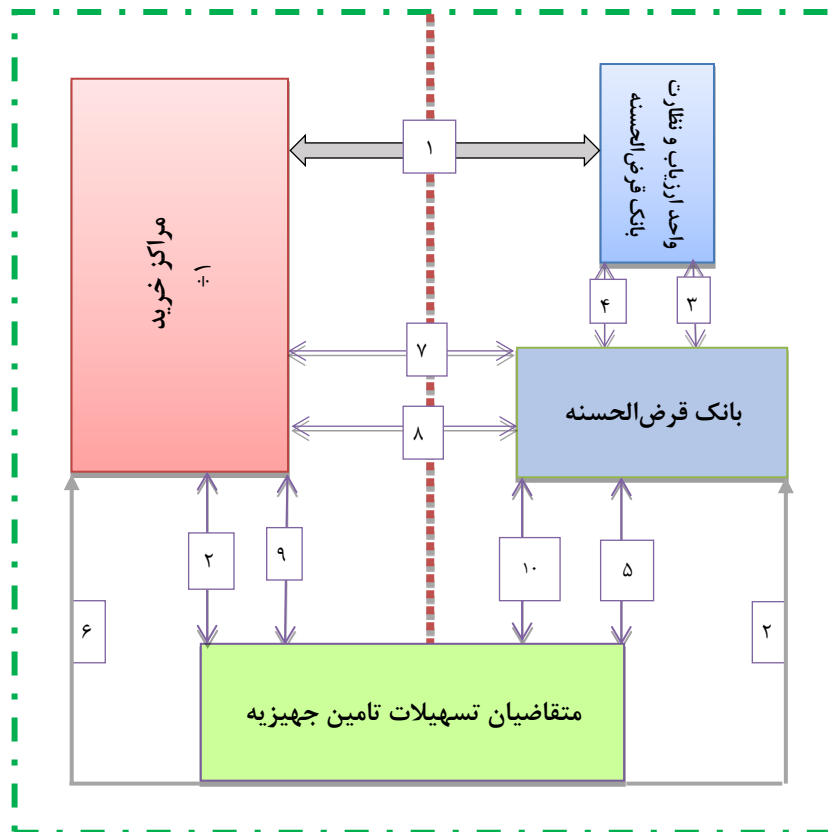
۱. شخصی است که به تسهیلات تأمین جهیزیه که از ضروریات زندگی محسوب می‌شود، نیاز پیدا کرده و با مراجعه به بانک قرض الحسنه متقاضی تسهیلات تأمین جهیزیه می‌شود. بانک پس از احراز موقعیت فرد و اطمینان از نیاز او، مبلغ مشخصی را در قالب کارت اعتباری تسهیلات جهیزیه به او اعطا می‌کند.
۲. مراکزی هستند که توانایی فراهم کردن کالاهای مورد نیاز افراد برای تأمین یک جهیزیه، با تنوع و کیفیت بالا را دارند. در ضمن مراکزی که از نظر خدمات پس از فروش و همچنین اعطای تخفیفات ویژه را به مشتریان دارند، در اولویت قرار می‌گیرند.

مشتریان، ایفا می‌کند. روش کار نیز به این صورت می‌باشد که بانک قرض‌الحسنه پس از انعقاد قراردادهایی با مراکز تجاری و خدماتی از طرفی و از سوی دیگر با صدور کارت اعتباری به متقاضیان تسهیلات قرض‌الحسنه، اقدام به تأمین مالی از طریق کارت اعتباری بر مبنای تسهیلات قرض‌الحسنه می‌نماید. در واقع بانک قرض‌الحسنه در این فرایند به عنوان واسطه بین بازارهای تقاضا و عرضه عمل خواهد نمود که نتیجه این امر، می‌تواند برقراری تعادل نسبی در دو بازار و رفع نیاز افراد متقاضی باشد. بانک قرض‌الحسنه با توجه به نوع نیازی که هر یک از این متقاضیان تسهیلات قرض‌الحسنه دارند، بازار مربوط به آن را شنا سایی و با ارائه خدمات مطلوب از طریق صدور کارت اعتباری، اقدام به تأمین منابع مالی نموده و مسیر توسعه فعالیت‌های خود را هموار خواهد کرد.

رابطه حقوقی سه طرف قرارداد در این کارت، حواله است به این معنا که وقتی مشتری کالایی را می‌خرد، مشتری بدهکار و تاجر طلبکار می‌شود؛ سپس با قراردادن کارت اعتباری در دستگاه مربوطه، تاجر را برای دریافت طلب به صادرکننده کارت حواله می‌دهد. بدین ترتیب، بدهی از ذمه مشتری به ذمه صادرکننده کارت منتقل می‌شود. با پرداخت مبلغ مذکور، طلب تاجر تصفیه و ذمه مشتری (حواله‌دهنده) به صادرکننده کارت بدهکار می‌شود و با پرداخت مشتری به صادرکننده، بدهی او نیز تصفیه خواهد شد؛ البته این تقریر بنابر فقه شیعه است که در عقد حواله مدیون بودن حواله شونده (بانک) به حواله‌دهنده (مشتری) را شرط نمی‌داند (امام خمینی، بی‌تا، ۲۸۲، به نقل از موسویان، ۱۳۸۳: ۵۷) اما بنا بر فقه اهل سنت که مدیون بودن حواله شونده را شرط صحت حواله می‌دانند، رابطه حقوقی بین صادرکننده کارت و مشتری، رابطه وکالت یا کفالت خواهد بود (رواس، ۱۴۲۰: ۱۱۵، به نقل از موسویان، ۱۳۸۳: ۵۷).

کارت اعتباری خرید نسبی بدون بهره از آن جایی که به متقاضی امکان خرید را می‌دهد، می‌توان از این کارت در اعطای تسهیلات تأمین جهیزیه استفاده کرد. با این تفاوت که روش بازپرداخت مبلغ در صدور این کارت، همان روش اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه و در قالب اقساط معین اجرا خواهد شد. در زیر به تشریح کامل روابط موجود در این کارت پرداخته می‌شود.

نمودار ۱. کارت اعتباری قرض الحسنه‌ای تسهیلات تامین جهیزیه

الف) واحد ارزیاب و نظارت بانک قرض الحسنه، به بررسی وضعیت مراکز خرید معتبر می‌پردازد و در صورت داشتن صلاحیت، با بانک قرض الحسنه وارد مذاکره شده و در قبال پذیرفتن تعهداتی در مقابل بانک و مشتریان، قراردادهایی مبنی بر همکاری دو جانبه را به امضا می‌رسانند.

ب) متقاضی تسهیلات تهیه جهیزیه، برای دریافت تسهیلات مورد نیاز به بانک مراجعه می‌کند.

پ.ت) در این مرحله واحد ارزیاب و نظارت بانک، صلاحیت فرد را برای دریافت تسهیلات مورد نظر، بررسی کرده و پس از اطمینان از کامل بودن تمام شرایط و مدارک متقاضی، فرد را برای دریافت کارت به بانک، معرفی می‌کند.

ث) بانک قرض الحسنه بر اساس اطلاعات بدست آمده از واحد ارزیاب و نظارت، اقدام به صدور

کارت اعتباری در چارچوب قوانین مربوطه خواهد نمود. بانک فرد را به مراکز خرید طرف قرارداد خود ارجاع می‌کند.

ج) فرد با راهنمایی بانک، به مراکز طرف قرارداد، برای دریافت کالاهای مورد نیاز، مراجعه می‌کند.

چ) مراکز خرید با استفاده از کارت‌های اعتباری افراد، هزینه‌های خود را به طور مستقیم از بانک قرض‌الحسنه دریافت می‌کند.

ح) مرکز خرید در عوض خدمت بانک- جلب و جذب مشتری- مبلغی را به عنوان حق‌العمل تجاری^۱ به بانک، پرداخت می‌کند.

خ) مرکز خرید مربوطه علاوه بر کالاهای مورد نیاز فرد، خدمات ویژه‌ای، به صورت کالاهای با کیفیت و با تنوع بالا و مشمول تخفیفات خرید، را در اختیار صاحبان کارت قرار خواهد داد.

د) گیرنده تسهیلات در مدت زمان معینی به بازپرداخت اقساط به بانک اقدام خواهد کرد. بانک می‌تواند از افراد مبلغی به عنوان کارمزد اضافه بر تسهیلات، دریافت کند.

۴-۱. کارت اعتباری تسهیلات درمان و دارو بر مبنای کارت اعتباری دو منظوره

روش بعدی معرفی دومین نوع از کارت‌های اعتباری تسهیلات درمان و دارو بر مبنای کارت اعتباری دو منظوره امکان‌پذیر می‌باشد. با توجه به روش عملیاتی این کارت‌ها، برخی از بانک‌ها و موسسات مالی، به مشتریان خوش حساب و قابل اعتماد خود، کارت‌هایی می‌دهند که مشتریان می‌توانند بدون داشتن موجودی در حساب بانکی، هر زمان که بخواهند، به وسیله کارت از دستگاه‌های خودپرداز، پول نقد دریافت کنند یا از مراکز تجاری و خدماتی خرید کرده، فروشنده را به صادرکننده کارت حواله دهند (موسویان، ۱۳۸۳: ۵۷).

در این روش بانک قرض‌الحسنه، به مانند روش قبل عمل نموده و تفاوت اصلی این روش با روش قبلی در مراکز است که بانک با آن‌ها طرف قرارداد می‌باشد. در روش اول بانک قرض‌الحسنه باید

۱. از آنجایی که حق‌العمل تجاری، اجرت واسطه‌گری و یافتن مشتری یا بهانه ارائه خدمات به مراکز تجاری است، از نظر فقهی دریافت چنین مبلغی بلاشکال می‌باشد. همانگونه که آیت الله تسخیری بیان می‌دارند: «هرگاه صادرکننده با حامل کارت عقدی بر این اساس ببندد که در قبال تعهدش به پرداخت بهای کارت، مبلغ معینی از او بگیرد، این عمل جایز است و منافاتی با این ندارد که وی برای این کارت از اعتمادکننده به کارت نیز حق‌العمل بگیرد. این بدان جهت است که اقدام او به پرداخت وجه کارت، برای اعتمادکننده به کارت این فایده را دارد که آن چه در ذمه اوست پرداخت می‌شود. بنابراین اگر کسی که این کار را انجام می‌دهد در قبال آن، از هر یک از آن دو، حق‌العمل بطلد، این حق‌العمل مشروع است.» تسخیری، کارت‌های اعتباری، ص ۶۵.

وارد بازار شده و با مراکز خرید و فروشگاه‌های بزرگ که واجد شرایط مناسب خرید بودند، وارد مذاکره و همکاری می‌شد. اما در روش دوم بانک قرض‌الحسنه با نوع دیگر از ضرورت‌های زندگی سروکار دارد. بحث درمان و دارو از جمله موضوعاتی است که همه افراد جامعه به نوعی با آن درگیر هستند. اگر چه بیمه‌های زیادی در انواع مختلف در کشور وجود دارند که در چنین شرایطی از افراد حمایت می‌کنند، اما بسیاری از افراد از چنین حمایتی محروم‌اند، بطوری که در هنگام بروز اتفاقات ناگهانی نظیر بیماری‌های صعب‌العلاج و تصادفات، دچار مشقت و سختی شده و توانایی مالی جهت پاسخگویی به مشکلات پیش آمده را ندارند. از سوی دیگر، علاوه بر پرهزینه‌گی مسئله درمان و دارو، مراکز درمانی و بیمارستان‌ها نیز فقط در صورت پرداخت آنی حاضر به ارائه خدمات خود هستند. کارت اعتباری از جمله ابزارهایی است که در رفع مشکلات بیان شده، می‌تواند راهگشا باشد. روش کار نیز به این صورت می‌باشد که بانک قرض‌الحسنه از قبل با مراکز درمانی مورد اعتماد، در طی قراردادی، تفاهم‌نامه‌هایی مبنی بر همکاری دو نهاد بانک قرض‌الحسنه و مرکز درمانی منعقد می‌نماید و در آن قرارداد باید نوع خدمات و میزان وظایف و تعهدات هر کدام مشخص شود. متقاضی تسهیلات درمان و دارو^۱ با مراجعه به مراکز درمانی و دارویی^۲، گواهی مبنی بر نیاز فوری فرد به تسهیلات درمانی را از ایشان دریافت و به بانک قرض‌الحسنه به منظور دریافت تسهیلات قرض‌الحسنه، ارائه می‌دهد. بانک قرض‌الحسنه نیز پس از بررسی و تایید شرایط فرد متقاضی، پس از دریافت تضمین و وثیقه‌های مورد نظر، اقدام به صدور کارت اعتباری تسهیلات دارو و یا درمان، تا سقف قانونی، خواهد نمود. از ویژگی‌های این روش دومنظوره بودن آن است. به این وسیله هم پرداخت نقد در عوض دارو به داروخانه‌های تحت پوشش مرکز درمانی طرف قرارداد، امکان‌پذیر خواهد بود و هم به منظور دریافت خدمات پزشکی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

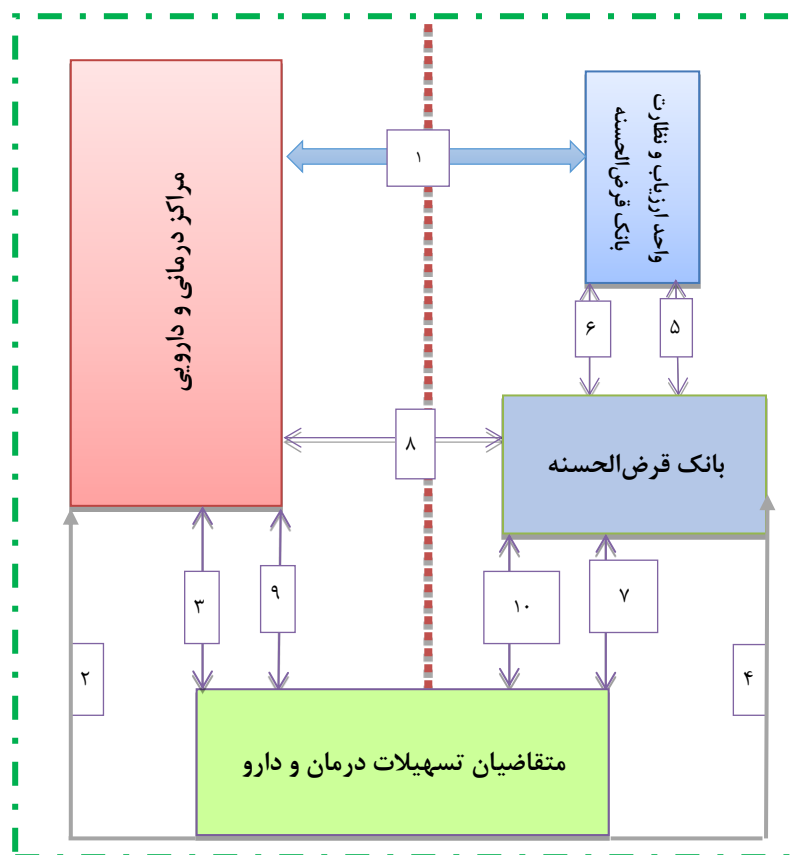
عناصر تشکیل دهنده این کارت‌ها عبارتند از دارنده کارت، صادرکننده کارت و تاجر، و رابطه حقوقی بین آن‌ها قرارداد قرض و حواله است به این معنا که مشتری موقع دریافت کارت، با صادرکننده توافق می‌کند که هر وقت بخواهد، با رعایت ضوابط و رعایت سقف اعتباری، به وسیله کارت، از دستگاه‌های خودپرداز بانک یا موسسه مالی قرض کند یا بعد از خرید کالا و خدمات، تاجر را به بانک یا موسسه حواله دهد؛ بنابراین، عملیات دریافت پول از دستگاه خودپرداز، استقراض و عمل خرید کالا و خدمت و قراردادن کارت در دستگاه مرکز تجاری، حواله تاجر به صادرکننده

۱. افرادی که برای تأمین تمام یا قسمتی از هزینه‌های بیمارستانی و درمانی و دارویی نیازمند تسهیلات قرض‌الحسنه می‌باشند.

۲. مراکزی هستند که کارت صادر شده از طرف بانک را مورد پذیرش قرار داده و با نشان دادن کارت، خدمات پزشکی و دارویی را در اختیار افراد بیمار قرار می‌دهند.

کارت، بازپرداخت قرض یا بدهی ناشی از حواله خواهد بود. رابطه حقوقی در این کارت‌ها شبیه رابطه حقوقی اعتبار در حساب جاری بانک‌ها است. بانک با تعیین سقف اعتباری برای برخی مشتریان با آنان اجازه می‌دهد با رعایت سقف اعتباری بر عهده بانک چک نوشته یا خود برداشت کنند (قرض) یا شخصی ثالث را به حواله دهند؛ سپس طی مدت مشخصی (حداکثر سه ماه) آن را به بانک بپردازند. معامله با کارت‌های دو منظوره نیز تا زمانی که بدون بهره باشد، مجاز خواهد بود (موسویان، ۱۳۸۳: ۵۸-۵۹).

نمودار ۲. کارت اعتباری قرض‌الحسنه‌ای تسهیلات درمان و دارو

فرآیند کارت اعتباری تسهیلات قرض الحسنه درمان و دارو

الف) واحد ارزیاب و نظارت بانک قرض الحسنه، به بررسی وضعیت مراکز درمانی و دارویی معتبر می‌پردازد و در صورت داشتن صلاحیت، با بانک قرض الحسنه وارد مذاکره شده و در قبال پذیرفتن تعهداتی در مقابل بانک و مشتریان، قراردادهایی مبنی بر همکاری دو جانبه را به امضا می‌رسانند.

ب.پ) متقاضی تسهیلات که در اینجا بیمار است، به مرکز درمانی مراجعه می‌کند. بعد از تشخیص بیماری و تعیین میزان هزینه، از مرکز درمانی گواهی مبنی بر صحت نیازمند بودن فرد به تسهیلات قرض الحسنه دریافت می‌کند.

ت) فرد متقاضی تسهیلات درمانی، با مدارک مورد نیاز، به بانک قرض الحسنه برای دریافت تسهیلات، مراجعه می‌کند.

ث) مدارک و گواهی شخص مبنی بر نوع بیماری و میزان اعتبار لازم توسط واحد ارزیاب و نظارت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ج) پس از احراز صلاحیت فرد برای دریافت تسهیلات و دریافت وثیقه لازم از فرد متقاضی، واحد ارزیاب و نظارت، شخص را برای دریافت کارت اعتباری به بانک معرفی می‌کند.

بانک بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده توسط واحد ارزیاب و نظارت اقدام به صدور کارت اعتباری تا سقف مجاز می‌نماید.

چ) فرد صاحب کارت اعتباری، به مراکز درمانی مراجعه کرده و مرکز خدماتی هزینه‌های خود را با کارت اعتباری از بانک دریافت می‌کند.

ح) مرکز درمانی پس از دریافت هزینه‌های خود، خدمات مورد نیاز فرد دارنده کارت را در اختیار او قرار می‌دهد.

خ) در طی مدت زمان مشخص، فرد دارنده کارت، بدهی خود را به بانک بازپرداخت می‌کند.

۳-۴. کارت اعتباری تسهیلات اعتبار در حساب جاری بر مبنای استقراض بدون بهره

از افتخارات بانک قرض الحسنه حمایت از اقشار ضعیف جامعه و برطرف کردن نیازهای ضروری افراد است. در این راستا بسیاری از افراد خیر به منظور مساعدت در این امر خیر، خواهان همکاری با بانک قرض الحسنه می‌باشند. سپرده‌گذاران که در واقع رگ حیاتی برای ادامه فعالیت هر بانکی محسوب می‌شوند، باید به گونه‌ای شایسته مورد حمایت قرار گیرند. این موضوع برای بانک قرض الحسنه ملموس‌تر است. چراکه سپرده‌گذاران بدون چشم‌داشت مالی و به قصد خیر، اقدام به سپرده‌گذاری در این بانک می‌کنند. بانک قرض الحسنه برای پاسخ‌گویی به چنین رفتار خدایسندانه‌ای، می‌تواند تسهیلاتی ویژه در جهت رفاه حال سپرده‌گذاران در نظر گیرد. کارت

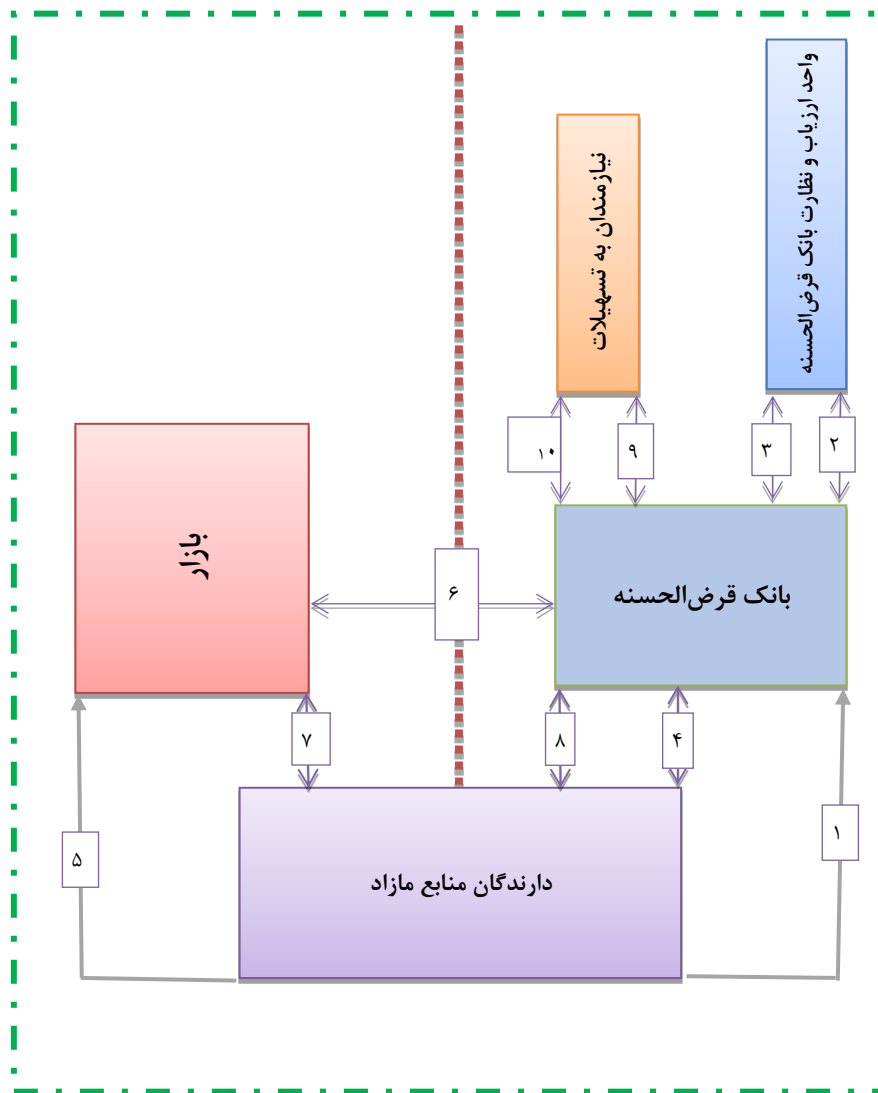
اعتباری تسهیلات اعتبار در حساب جاری بر مبنای استقراض بدون بهره، از جمله روش‌هایی است که می‌تواند در حمایت از سپرده‌گذاران در وقت نیاز به قرض‌الحسنه، مورد استفاده قرار گیرد. از طرف دیگر وجود تسهیلات در اعتبار جاری، موجب دسترسی آسان فعالان اقتصادی به منابع مالی مورد نیاز در مواقع اضطرار شده، که خود عاملی در جهت رونق اقتصادی و توسعه بازار می‌شود (موسویان، ۱۳۹۳: ۳۱۷)

این روش بدین صورت تعریف شده: برخی از بانک‌ها و موسسات مالی، برای بعضی از مشتریان خوش حساب خود، سقف اعتباری تعیین می‌کنند؛ به طوری که مشتریان مذکور می‌توانند در مواقعی که مانده حسابشان صفر است و نیاز به پول نقد دارند، برای مدت کوتاهی (حداکثر سسی روز) با استفاده از کارت‌های استقراض از دستگاه‌های خودپرداز، قرض بدون بهره دریافت کنند، این مشتریان موظف هستند طبق ضوابط، حداکثر تا پایان مدت مقرر، معادل پول دریافتی را به بانک و موسسه مالی برگردانند (موسویان، ۱۳۸۳: ۵۷) عناصر تشکیل‌دهنده این نوع کارت‌ها عبارتند از صادرکننده کارت و دارنده کارت که در اینجا صادرکننده کارت بانک قرض‌الحسنه می‌باشد و رابطه حقوقی بین آن‌ها، قرارداد قرض بدون بهره است.

در این روش، مشتری با دریافت کارت اعتباری از بانک قرض‌الحسنه، با او قراردادی می‌گذارد که در هنگام نیاز، با رعایت ضوابط و رعایت سقف اعتبار، از صادرکننده کارت، قرض بگیرد؛ پس زمانی که مشتری کارت را در دستگاه خودپرداز بانک قرار داده، و پول نقد دریافت می‌کند، عمل استقراض رخ می‌دهد و زمانی که پول دریافتی را به بانک برمی‌گرداند، عمل بازپرداخت قرض صورت می‌گیرد. از آن جا که این قرض بدون بهره است، از نظر فقهی مجاز و معامله با آن کارت‌ها مشروع خواهد بود (موسویان، ۱۳۸۳، همان)

تبیین روش کار با کارت اعتباری تسهیلات اعتبار در حساب جاری

نمودار ۳. کارت اعتباری قرض الحسنه‌ای تسهیلات اعتبار در حساب جاری

فرآیند عملکرد کارت اعتبار در حساب جاری

الف) افراد که معمولاً از جامعه بازاری هستند، به نیت خیر و بدون توقع هیچ سودی، در بانک قرض‌الحسنه حساب باز کرده و امور بانکی روزانه خود را با این بانک انجام می‌دهند با این کار علاوه بر اینکه از خدمات بانکی برخوردار می‌شوند، اطمینان دارند مانده حساب‌های روزانه آن‌ها صرف قرض دادن به نیازمندان می‌شود.

ب) واحد ارزیاب و نظارت بانک قرض‌الحسنه، افراد خوش حساب را که توانایی بازپرداخت در مدت کوتاه را دارند، شناسایی کرده و همچنین وظیفه تعیین و بررسی میزان وثیقه در مقابل اعتبار دریافتی مشتری را مورد سنجش قرار می‌دهند.

پ) واحد ارزیاب و نظارت در این مرحله، لیست افراد واجد شرایط دریافت کارت اعتباری، را به بانک اعلام می‌کند.

ت) بانک قرض‌الحسنه اقدام به صدور کارت اعتباری به میزان اعتبار ایشان - که به طور معمول مانده حساب روزانه هر فرد، ملاک تعیین میزان اعتباری اوست - خواهد نمود.

ث) دارنده کارت تسهیلات در اعتبار جاری، در مواقع نیازمندی از این کارت برای پرداخت‌های خود استفاده می‌کند.

ج) بانک به میزان اعتبار موجود در کارت، بدهی صاحب کارت را پرداخت خواهد نمود.

چ) دارنده کارت در این مرحله کالا یا خدمت مورد نیاز خود را پس از پرداخت بدهی توسط بانک، دریافت می‌کند.

ح) دارنده کارت پس از استفاده از تسهیلات کارت اعتباری، در مدت زمان معین بدهی خود را به بانک قرض‌الحسنه بازپرداخت خواهد نمود. بازپرداخت بدهی نیز به صورت قرض‌الحسنه و بدون پرداخت سود خواهد بود.

خ) بانک قرض‌الحسنه در فواصل زمانی که منابع افراد دارای مازاد در بانک قرار دادند، از آن‌ها برای اعطای تسهیلات بیشتر قرض‌الحسنه استفاده می‌کند.

د) دریافت کنندگان تسهیلات قرض‌الحسنه، اقدام به بازپرداخت اقساط تسهیلاتی دریافتی، در مدت زمان تعیین شده خواهند نمود.

۵. مزیت‌های روش‌های معرفی شده

الگوی استفاده از کارت اعتباری بر مبنای تسهیلات قرض‌الحسنه علاوه بر مزایای عمومی سایر کارت‌های اعتباری، همچون: صرفه‌جویی در هزینه چاپ اسکناس، شفافیت در معاملات اقتصادی، کاهش مخاطرات ناشی از انتخاب‌های نادرست، مزایایی خاص برای هر سه عنصر دخیل در این امر

در پی خواهد. که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد.

الف) تطابق این روش با قوانین شرعی موجود در خصوص قرض الحسنه: اگرچه خاستگاه کارت‌های اعتباری تبیین شده، غرب است اما به دلیل بدون بهره بودن، قابل کاربرد در نظام بانکی بدون ربا می‌باشند. به دلیل اینکه از همان ابتدا پرداخت تسهیلات در اقساط معین و بر طبق قوانین اعطای تسهیلات قرض الحسنه انجام خواهد گرفت، مشکل شرعی دریافت جریمه تاخیر بعد از مهلت تنفس که معمولاً برای کارت‌های اعتباری سی روزه در نظر گرفته می‌شود، پیش نخواهد آمد. به نظر می‌رسد، در مجموع استفاده از این کارت‌ها هم از لحاظ قانونی وهم از لحاظ شرعی، بدون اشکال بوده و فقط با ارتباط بین نهادها به تسهیل روند اعطای تسهیلات می‌پردازد.

ب) کارت اعتباری ابزاری ویژه بانکداری قرض الحسنه: کارت‌های اعتباری پیشنهادی در این تحقیق به دلیل این‌ها بر قرض بدون سود (قرض الحسنه)، به دلیل سودآوری کم، جذابیتی برای سایر بانک‌ها ندارند؛ اما سود حاصل از این خدمات در بانک قرض الحسنه، با توجه به محدودیت‌های قانونی و شرعی پیش روی فعالیت‌های بانکی از مطلوبیت برخوردار می‌باشند. از سوی دیگر بانک قرض الحسنه با استفاده از این ابزار، شرایط را برای خدمات رسانی هر چه بهتر برای مشتریان فراهم می‌سازد که این خدمات از جمله پیامدهای مثبت خارجی صدور این کارت‌ها می‌باشند که به لحاظ اقتصادی توجیه‌پذیر و قابل قبول می‌باشند.

پ) فراهم‌کردن شرایط امنین برای متقاضیان: این شرایط مطمئن برای افرادی است که تا کنون برای تامین وسایل مورد نیاز زندگی و یا تهیه دارو و یا درمان خود با نگرانی‌های زیادی مواجه می‌شوند.

ت) فراهم آوردن زمینه‌های سودآوری برای بانک قرض الحسنه: صدور کارت اعتباری به چند طریق می‌تواند برای بانک قرض الحسنه، درآمدزا باشد که در زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. بانک قرض الحسنه در قبال صدور و یا تعویض کارت، می‌تواند مبلغی را به صورت حق عضویت دریافت نماید.

۲. مراکز تجاری می‌توانند، درصدی از فروش را به صورت مبلغ مشخص و یا درصد مشخصی از بهای فاکتور را به عنوان حق‌العمل تجاری به بانک قرض الحسنه بپردازد. در واقع این حق‌العمل تجاری اجرت واسطه‌گری بانک قرض الحسنه و هدایت مشتریان بانک به مراکز تجاری است.

۳. بانک قرض الحسنه به دلیل ارائه خدمات که در جهت رفاه حال متقاضیان تسهیلات است، می‌تواند مبلغی را به عنوان کارمزد از ایشان دریافت نماید.

الف) تجهیز منابع بیشتر برای بانکداری قرض الحسنه: با ایجاد چنین پیوندهای سازنده از طریق صدور کارت اعتباری، منابع مالی بانک قرض الحسنه افزایش خواهد یافت. از جمله:

۱. مراکز خرید می‌توانند برای جلب نظر بانک، حساب خودشان را در بانک قرض‌الحسنه فعال کنند بصورتی که مبالغ دریافتی از فروش روزانه خود را در بانک مربوطه بصورت قرض‌الحسنه تا زمانی که به آنها نیازی نداشته باشد، قرار دهند و بانک می‌تواند از این منبع به اعطای تسهیلات بیشتر قرض‌الحسنه بپردازد.

۲. بانک قرض‌الحسنه با صدور کارت اعتباری اعتبار در حساب جاری به نوعی با ایجاد اطمینان خاطر برای سپرده‌گذاران خوش حساب خود، اعتماد آن‌ها را جلب و تشویق به سپرده‌گذاری بیشتر می‌نماید.

الف) جلب رضایت متقاضیان تسهیلات قرض‌الحسنه: از آنجایی که ارزش ریالی تسهیلات قرض‌الحسنه به طور معمول، کم و در حد رفع نیازهای ضروری است، به منظور استفاده بهینه و جلوگیری از اتلاف فرصت‌ها، بهتر است این منبع مالی در سریع‌ترین زمان ممکن، به مصرف شخص برسد. بانک قرض‌الحسنه در فرآیند صدور کارت اعتباری، بهترین مراکز خرید کالا و خدمات را از قبل انتخاب و صاحبان کارت اعتباری می‌توانند با ارائه کارت اعتباری، کالاهای مورد نیاز خود را با کیفیت بالا، زمان کم، حذف هزینه‌های جست و جو و با تخفیف ویژه دریافت کند. از سوی دیگر صرفه‌جویی در وقت برای متقاضیان تسهیلات درمان و دارو از اهمیت بیشتری برخوردار است، که این مهم با همکاری دو جانبه بانک قرض‌الحسنه و مراکز درمانی، امکان‌پذیر خواهد بود.

ب) کاهش مخاطرات اخلاقی: از جمله مخاطراتی که در تسهیلات اعطایی بانکی وجود دارد، مصرف تسهیلات دریافتی در جایی غیر از موضوع مورد بحث و تعهد است که معمولاً از سوی دریافت‌کنندگان تسهیلات صورت می‌گیرد. از آنجایی که میزان اعطای تسهیلات و موارد مصرف آن طبق شرایط فعلی جامعه تعیین می‌شود، بالطبع مصرف تسهیلات در جایی غیر تعریف شده آن، در سیاست‌های آتی، اخلال وارد نموده و در نتیجه باعث ناکارایی سیاست‌های اجرایی می‌شود. با توجه به این که کارت اعتباری طبق نیاز افراد، صادر می‌شود، پرداخت فقط در مراکز مورد نظر امکان‌پذیر می‌باشد، که این خود زمینه مصرف تسهیلات در جایی غیر از موضوع قرض‌الحسنه را از به نحو مطلوبی کاهش خواهد داد.

پ) ایجاد رقابت در بین مراکز تجاری و خدماتی در جهت ارائه خدمات مناسب: از دیگر مزیت‌های صدور کارت اعتباری، ایجاد رقابت در بین مراکز تجاری و خدماتی است. بسیاری از مراکز خرید به علت اینکه بانک، مشتریان خود را به صورت یکجا به بازار آن‌ها وارد می‌کند با ارائه خدمات ویژه سعی در جلب نظر بانک خواهند داشت. بطور مثال، مراکز خرید اینترنتی راه‌اندازی شده که به علت هزینه‌های پایین فروش، می‌توانند تخفیفاتی بالا در حد ۳۰ تا ۴۰ درصد، داشته باشند و این خود عامل موثری در رضایتمندی مشتریان خواهد بود.

ت) ایجاد تعامل سازنده بین نظام بانکداری قرض‌الحسنه و بازارهای تجاری و خدماتی: در روش‌های اول و دوم بطور مستقیم و در روش سوم بطور غیر مستقیم، پیوندی بین بانک قرض‌الحسنه و بخش تجاری و خدماتی بازار برقرار می‌شود که این ارتباط دو سویه و همراه با افزایش زمینه‌های توسعه و گسترش اقتصادی می‌باشد.

ج) تامین منابع مالی فعالان اقتصادی با کارت اعتبار در حساب جاری: صدور کارت اعتبار در حساب جاری، از دو جهت به رشد جامعه کمک خواهد نمود:

۱. با تامین منابع مالی به موقع فعالان اقتصادی، از کاهش سود و یا زیان‌ده شدن فعالیت اقتصادی آن‌ها جلوگیری می‌کند.

۲. با وجود چنین راه قانونی، فعالان اقتصادی به سمت قرض از رباخواران که عامل برهم زنده ۱ وضعیت اقتصادی جوامع هستند، نخواهند رفت.

۶. چالش‌های الگوی معرفی شده

روش‌های معرفی شده جهت توسعه بانک‌های قرض‌الحسنه از طریق تأمین مالی با رویکرد مرحله‌ای در کنار مزیت‌های متعددی که بیان گردید دارای معایبی نیز می‌باشند که در ادامه به بیان این موارد پرداخته و روش‌هایی برای رفع این موارد معرفی می‌گردد.

الف. سوء استفاده از کارت اعتباری اعتبار در حساب جاری: بعضی از سپرده‌گذاران، ممکن است به قصد استفاده از تسهیلات کارت اعتباری اعتبار در حساب جاری، در بانک قرض‌الحسنه، سپرده‌گذاری کرده و به دنبال استفاده از منابع قرض‌الحسنه در جهت اهداف خود باشند. برای جلوگیری از سوء استفاده احتمالی و جلوگیری از اتلاف منابع قرض‌الحسنه، بهتر است، تعداد دفعات و سقف اعتباری استفاده از این کارت در سال محدود گردد.

ب. پایین بودن مبلغ اعتبار در کارت اعتباری اعتبار در حساب جاری: مهم‌ترین اشکال وارده بر این نوع کارت اعتباری، پایین بودن مبلغ اعتبار می‌باشد. باید این نکته اشاره شود که ماهیت این کارت در ارتباط با تامین مالی نیازهای پیش‌بینی نشده و غیرمترقبه مشتریان است که سال‌ها با بانک قرض‌الحسنه بدون چشم‌داشت، همکاری داشته‌اند. با توجه به این که این نوع نیازهای مالیف به طور معمول، در مقایسه با کل اعتبارات دریافتی فعالان اقتصادی، حجم پایینی را به خود اختصاص می‌دهند؛ بانک قرض‌الحسنه در جهت ارائه خدمات و رفع مشکل مالی این دسته از مشتریان اقدام اعطای قرض‌الحسنه به ایشان در قالب این کارت خواهد نمود.

پ. قصور در انجام تعهدات از طرف مراکز تجاری و خدماتی: در این روش یکی از مشکلات احتمالی که باید مد نظر قرار گیرد، یافتن مراکزی است که در ارتباط با همکاری با بانک

قرض‌الحسنه، قابل اطمینان باشند. متأسفانه برخی از مراکز علیرغم تبلیغات فراوان در مدت کوتاه به دلایل مختلف، یا دچار ورشکستگی می‌شوند و یا بعد از مدتی به تعهدات و مسئولیت‌های حرفه‌ای خود در مقابل بانک و مشتری بی‌تفاوت شده و همین باعث ایجاد اختلال در روند تسهیلات‌دهی و عدم رضایت مشتری می‌شود و در نهایت به دلیل اجرای یک خدمت به صورت نادرست و ناکارآمد، اعتماد عمومی از بانک مذکور سلب خواهد شد. لازم است با تدوین مقررات و ضوابط قانونی شرایط لازم برای بکارگیری چنین مراکزی از پیش تعیین شده و در حین اجرای وظایف نیز نظارت لازم صورت پذیرد. براین اساس می‌توان مدت این ارتباط و همکاری با مراکز را منوط به میزان رضایت مشتری و کسب امتیازهای لازم نمود.

ت. محدودیت منابع قرض‌الحسنه: در عین باید اذعان نمود منابع قرض‌الحسنه نسبت به منابع دیگر با محدودیت مواجه است. از این رو نمی‌توان همه نیازهای قرض‌الحسنه را با اعطای کارت اعتباری قرض‌الحسنه به متقاضیان پوشش داد. از این رو لازم است تدابیر و ضوابط خاص و تا حدودی محدودکننده برای اعطای این کارت اندیشید. در عین حال باید دقت نمود امتیاز دادن کارت اعتباری قرض‌الحسنه به صورت شرط، ضمن قرارداد دیگر قرض‌الحسنه مطرح نباشد؛ زیرا در این صورت شرط مازاد در قرارداد قرض و معامله ربوی تحقق خواهد یافت. البته در صورتی که فرهنگ اعطای قرض‌الحسنه بیش از پیش گسترش یابد می‌توان بر این مشکل فایق آمد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۱. قانون حذف ربا، تمام فعالیت‌های موجود در نظام بانکداری بدون ربا در ایران را به گونه‌ای متحول نمود که در آن تمام فعالیت‌ها، مشروعیت اجرایی خود را در صورت مطابقت با چارچوب‌های شرعی و فقهی بدست خواهند آورد.
۲. کارت‌های بانکی یکی از فعالیت‌های بانکی است که بر مبنای نرخ بهره شکل گرفته و ماهیت ربوی دارند، در کشورهای اسلامی به صورت ابزاری غیرشرعی معرفی شده که استفاده از آن حرام و ممنوع می‌باشد. اما با تلاش متفکران و محققان اسلامی، تاکنون انواع مختلفی از کارت‌های اعتباری مطابق با قواعد و اصول بانکداری اسلامی طراحی شده است.
۳. با توجه به محدودیت‌های قانونی و شرعی در زمینه سودآوری فعالیت‌های مختلف بانکداری قرض‌الحسنه، ضرورت معرفی راه‌کارهایی برای توسعه بانکداری قرض‌الحسنه از طریق ارائه خدماتی نظیر کارت اعتباری بیش از پیش آشکار می‌گردد. بر این اساس صدور کارت اعتباری تسهیلات قرض‌الحسنه می‌تواند تا حدودی این امر را تحقق بخشد.
۴. واحد ارزیاب و نظارت با استفاده از کارشناسان و بازاریابان مجرب نقش مهمی در فرآیند

عملیاتی کارت اعتباری ایفا می‌نمایند؛ این بخش وظایفی نظیر شناسایی افراد نیازمند و احراز نیازمند بودن آن‌ها، تعیین میزان ارزش وثیقه‌ها و ضمانت‌های دریافتی بانک و سنجش میزان ریسک اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه، شناسایی بهترین مراکز خدماتی، بازرگانی و تولیدی مناسب و انعقاد قرارداد با مراکز مربوطه، را به عهده خواهند داشت.

۵. کارت اعتباری تسهیلات قرض‌الحسنه در سه مدل کارت اعتباری تسهیلات تامین جهیزیه، کارت اعتباری تسهیلات درمان و دارو و کارت اعتباری تسهیلات اعتبار در حساب جاری، طراحی شده که هر کدام مبتنی بر نیازهای قشر خاصی از جامعه بوده که با انعقاد قراردادهایی با مراکز و نهادهای مربوطه به شکل مطلوبی پاسخ داده شده است.

۶. فرآیند عملکرد کارت اعتباری به این صورت است که در ابتدا واحد ارزیاب و نظارت در بانک قرض‌الحسنه، باید مراکز و نهادهای منطبق با تسهیلات اعطایی را شناسایی و در صورت برخورداری از شرایط مطلوب با ایشان قرارداد ببندد. در مرحله اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه در قالب کارت اعتباری، واحد ارزیاب و نظارت بانک، پس از مراجعه متقاضی تسهیلات و احراز صلاحیت شخص برای دریافت تسهیلات مورد نظر، اقدام به صدور کارت اعتباری، خواهد نمود. سپس دارنده کارت با مراجعه به مراکز مربوطه، با استفاده از کارت اعتباری، کالا یا خدمات مورد نیاز خود را دریافت می‌کند.

۷. اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه در قالب کارت اعتباری دارای مزیت‌هایی هم‌چون، تطابق این روش با قوانین شرعی موجود در خصوص قرض‌الحسنه، کارت اعتباری ابزاری ویژه بانکداری قرض‌الحسنه، فراهم کردن شرایط اطمینان برای متقاضیان، فراهم آوردن زمینه‌های سودآوری برای بانک قرض‌الحسنه، تجهیز منابع بیشتر برای بانکداری قرض‌الحسنه، تجهیز منابع بیشتر برای بانکداری قرض‌الحسنه، کاهش مخاطرات اخلاقی، ایجاد رقابت در بین مراکز تجاری و خدماتی در جهت ارائه خدمات مناسب، ایجاد تعامل سازنده بین نظام بانکداری قرض‌الحسنه و بازارهای تجاری و خدماتی، تامین منابع مالی فعالان اقتصادی با کارت اعتباری در حساب جاری، می‌باشد.

۸. اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه‌ای از طریق کارت اعتباری، با چالش‌هایی هم‌چون، سوء استفاده از کارت اعتباری اعتبار در حساب جاری توسط متقاضیان و قصور در انجام تعهدات از طرف مراکز تجاری و خدماتی و اساساً کمبود نسبی منابع قرض‌الحسنه، رو به رو می‌باشد که می‌توان تدابیری برای مواجهه با این چالش‌ها اندیشید. از جمله تدابیری که در پیش‌گیری از بروز مشکلات فوق می‌توان به آن‌ها اشاره نمود، وضع مجموعه قوانین محدود کننده در خصوص کارت اعتباری اعتبار در حساب جاری می‌باشد که در این قوانین می‌توان تعداد دفعات استفاده از این کارت را بنا بر میزان فعالیت اقتصادی شخص و هم‌چنین وضعیت منابع بانک در زمان دریافت تسهیلات، محدود

و با تعیین سقف اعتباری کنترل نمود. از سوی دیگر با انتخاب تعداد مناسبی از مراکز تجاری و خدماتی، زمینه انحصاری آن‌ها و زمینه سوء استفاده از فرصت پیش‌آمده تا حد مطلوبی کاهش خواهد یافت. بانک می‌تواند ادامه همکاری با مراکز مورد معامله را مشروط به رضایت مشتریان و کسب امتیازات لازم نماید. بدین صورت با شکل‌گیری فضای رقابتی در بین مراکز، انتظار ارائه کالا و خدمات با کیفیت بالا و تسهیلات ویژه بیشتر خواهد شد.

منابع و مأخذ

- «طراحی کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا بر اساس بیع مرابحه»، اقتصاد اسلامی، زمستان ۱۳۸۶، ش ۲۸، صص ۱۱۷-۱۳۸.
- «کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا»، اقتصاد اسلامی، بهار ۱۳۸۳، ش ۱۳، صص ۴۳ تا ۷۴.
- ابری، مژگان، انحصار کارت‌های اعتباری، مجله تازه‌های اقتصاد، شهریور ۱۳۸۳، شماره ۱۰۴.
- اسماعیلی، کریم، کارت‌های اعتباری بهتر است یا اسکناس دو هزار تومانی، آسیا، بهمن ۱۳۸۱.
- تسخیری، محمدعلی، «کارت‌های اعتباری»، مجله فقه و اصول، فقه اهل بیت، زمستان ۱۳۷۹، ش ۲۴، صص ۴۰ تا ۷۶.
- خمینی، روح‌الله، بی‌تا، تحریرالوسیله، قم، انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- رواس قلعه‌جی، محمد، «کارت اعتباری در پرتو فقه و شریعت»، مترجم: سید عباس موسویان، اقتصاد اسلامی، تابستان ۱۳۸۳، ش ۱۴، صص ۱۲۷-۱۴۴.
- شیخانی، سعید، کارت‌های بانکی رهیافت جدید بانکداری ایران، نامه اتاق بازرگانی، مرداد ۱۳۷۴، شماره ۳۲۸.
- طرح تحول نظام بانکی (اصلاح قانون و الگوی عملیاتی بانکداری بدون ربا، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- مهنایی، زینب، کارت‌های اعتباری، مجله تازه‌های اقتصاد، پاییز ۱۳۹۱، شماره ۱۳۷.
- موسویان، سید عباس؛ میسمی، حسین، بانکداری اسلامی (۱) مبانی نظری- تجارب عملی، تهران، پژوهشکده پولی و بانکی، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
- موسویان، سیدعباس، «بررسی فقهی کارت‌های اعتباری در بانکداری بدون ربا»، اقتصاد اسلامی، زمستان ۱۳۸۴، ش ۲۰، صص ۵۷ تا ۸۰.
- موسوی‌قمی، سیدعلی، «پول الکترونیکی و نظام بانکی ما»، آسیا، ۱۳۸۰.
- وصالی، ساناز، کارت‌های اعتباری گامی به سوی مدیریت چالش خدمات نوین الکترونیکی، مجله تازه‌های اقتصاد، بهار ۱۳۸۸، شماره ۱۲۳.